

ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ (1908 - 1918)

Βάσει τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων
τῶν κρατικῶν ἀρχείων τῆς Αὐστρουγγαρίας

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ
“ ΑΡΓΟΝΑΥΤΑΙ - ΚΟΜΝΗΝΟΙ „

ΕΚΔΟΣΙΣ : ΑΡ. 6

ΑΘΗΝΑΙ
1962

ΕΥΛΑΒΕΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΠΟΝΤΩ
ΣΦΑΓΙΑΣΘΕΝΤΩΝ ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΩΝ ΜΑΣ

Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ

"ΑΡΓΟΝΑΥΤΑΙ - ΚΟΜΗΗΝΟΙ,,

DR POLYCHRONIS K. ENEPEKIDES

PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT WIEN

DIE GRIECHEN = VERFOLGUNGEN IN PONTOS

(1908 - 1918)

Auf Grund der ungedruckten Akten
des Österreichischen Staatsarchivs

Vortrag gehalten am 26. Februar 1962 im Rahmen des Pontischen Vereins
«Argonauten - Komnenen», in der Athener Archäologischen Gesellschaft.

ATHEN 1962

ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ Κ. ΉΝΕΠΕΚΙΔΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
(1908 - 1918)

Βάσει τῶν ἀνεκδότων ἐγγράφων
τῶν κρατικῶν ἀρχείων τῆς Αὐστροουγγαρίας

Διάλεξις γενομένη τὴν 26ην Φεβρουαρίου 1961 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ποντίων
«Ἀργοναῦται - Κομνηνοί» ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

◆

ΑΘΗΝΑΙ 1962

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Ποντίων «Ἀργοναῦται-Κομνηνοί» κ. Δημ. Γεωργιάδης, παρουσίασε εἰς τὸ κοινὸν τὸν ὁμιλητὴν καθηγητὴν κ. Π. Ἐνεπεκίδην διὰ τῶν ἑξῆς :

Ὁ Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται - Κομνηνοί» τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι Πρόεδρος, εὐχαριστεῖ ἅπαντας ὑμᾶς διότι εὐηρεστήθητε νὰ προσέλθητε εἰς τὴν σημερινὴν διάλεξίν του κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ὁμιλήσῃ ὁ διαπρεπὴς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης καὶ συμπατριώτης μας Κος Πολυχρόνης Ἐνεπεκίδης, ὁ ὁποῖος λίαν εὐγενῶς ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησίν μας ὅπως ἔλθῃ ἐκ Βιέννης διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν παροῦσαν διάλεξιν.

Ὁ Κος Ἐνεπεκίδης νεώτατος, χάρις εἰς τὰ ἐξαιρετικά του προσόντα, διδάσκει ἀπὸ ἐτῶν τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεοελληνικὴν ἱστορίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης εἰς τὸ ὁποῖον τιμᾶ ὡς Πόντιος Ἐπιστήμων, τὴν ἰδιαιτέραν μας Πατρίδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα γενικώτερον.

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸς καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν του δημοσιευμάτων εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν Τύπον.

Τὸ θέμα τῆς σημερινῆς του ὁμιλίας ἀφορᾷ τοὺς διωγμοὺς τοὺς ὁποίους ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου κατὰ τὰ ἔτη 1915 ἕως 1918 ἀπὸ τοὺς τότε Κυβερνήτας τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐξόντωσιν καὶ τὸν ἀφανισμόν τῶν ἀνθούτων Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀλλὰ ἰδιαιτέρως τοῦ Πόντου, ὅπου τὰ ἀπάνθρωπά των μέτρα προεκάλεσαν τοιαύτην ἀντίδρασιν ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν ἀνταρτικὰ Ἑλληνικὰ Σώματα, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωικά κατορθώματα ἠνάγκασαν τὴν Ὄθωμανικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀποσύρῃ ἀπὸ τὸ μέτωπον τοῦ Πολέμου ὀλόκληρον Μεραρχίαν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Ἑλλήνων Ποντίων Ἀνταρτῶν.

Δεδομένου ὅτι τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι πολὺ ἐκτεταμένον καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτεθῇ λεπτομερῶς εἰς τὸν περιορισμένον χρόνον μιᾶς διαλέξεως ὁ κ. Ἐνεπεκίδης προσεφέρθη νὰ τὸ ἀναπτύξῃ εἰς ἓνα αὐτοτελὲς βιβλίον τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου μας.

Ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας τοῦ Συλλόγου μας εἰς τὸν κ. Ἐνεπεκίδην διὰ τὴν εὐγενῆ καὶ πολύτιμον ἱστορικὴν προσφορὰν του καὶ παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ καταλάβῃ τὸ βῆμα.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Ἀξιότιμες Κυρίες μου καὶ Κύριοι,

Ἦρθα ἀπὸ τὴν Βιέννη,—ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ μουσική. Ἡ μάλλον ναί! Γιατί ἡ γιγαντιαία ἱστορική τοιχογραφία πού θέλω νὰ σᾶς δείξω εἶναι καὶ μιὰ ἠρωϊκὴ συμφωνία ἀφοῦ μᾶς ἀναστατώνει ἀκόμη καὶ τώρα ἐγγιζοντας τὰ πιὸ γνήσια στρώματα τοῦ ἀνθρώπου. Συχνὰ σταματοῦμε βουβοὶ καὶ μπερδεμένοι στὴν σκέψι μπροστὰ σὲ ὅ,τι συνέβη, σὲ ὅ,τι μᾶς κόβει ἀκόμη ἀπὸ τὸν φόβο τὴν ἀνάσα. Εἶναι πράγματι μιὰ ἠρωϊκὴ συμφωνία, γραμμένη μὲ αἶμα καὶ δάκρυα,— μὲ τὸ αἶμα τῶν προγόνων μας πού θυσιάστηκαν καὶ μὲ τὰ δάκρυα ἐκείνων πού ἔμειναν πίσω, κάπου στὴν Ἑλλάδα, ἴσως σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν αἶθουσα. Καὶ ὅ,τι περίσσεψε εἶναι ἔγγραφα—τὰ ἔγγραφα ξένων ἀρχείων. Γι' αὐτὰ θέλω νὰ σᾶς μιλήσω. Θὰ ὑποφέρουμε βέβαια ἀπὸ τὴν ἀνάμνησι ἀλλὰ θὰ ἀποζημιωθοῦμε ἴσως μὲ τὴν διαπίστωσι ὅτι θὰ μάθουμε νεώτερα, κάποιες σημαντικὲς λεπτομέρειες. Περισσότερο φῶς στὴν ἱστορία μας δὲν μπορεῖ νὰ κάνει κακὸ, — τουλάχιστον σὲ ὄσους πιστεύουν στὴν πρόοδο καὶ στὴν ἐλευθερία.

Τὸν τίτλο τῆς διαλέξεώς μου τὸν διαβάσατε στὶς προσκλήσεις. Εἶναι οἱ διωγμοὶ τῶν συμπατριωτῶν μας τῶν Ποντίων στὰ χρόνια τοῦ πρώτου μεγάλου πολέμου. Πολλοὶ τοὺς ἐπέζησαν καὶ εἶχαν καὶ τὸ κουράγιο μάλιστα νὰ τοὺς περιγράψουν σὲ ἀπομνημονεύματα, σὲ ἱστορικὲς συνθέσεις, σὲ συλλογὲς τῶν λευκῶν βιβλίων. Καὶ ἡ τέχνη δὲν ἔμεινε ἀδιάφορη. Ἡ ποίησι καὶ τὸ μυθιστόρημα, τὸ θέατρο καὶ ἡ ζωντανὴ στοματικὴ παράδοσι ἀνάμεσα στοὺς ἐπιζῶντες καλλιέργησαν σὰν ἓνα εἶδος κρυφῆς λατρείας τὸν πόνον γιὰ τὴν πατρίδα πού ἤθελαν νὰ ξεχάσουν καὶ δὲν ξεχνιόταν. Ὄταν σ' ἓνα πληθυσμὸ 700.000 Ποντίων 350.000 περίπου ἐκτοπίζονται καὶ περίπου 180.000 ἐξοντώνονται ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ξεριζώνεται ἀπὸ τὰ χῶματα μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε ζημωθῆ, ὄχι χτές, ὄχι προχτές, ἀλλὰ ἀπὸ πάντοτε, εἰ, τότε τουλάχιστο ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ νὰ στεκόμαστε σιωπηλοὶ μπροστὰ στὴν καταστροφὴ καὶ σὰν σὲ μνημόσυνο νὰ μελετοῦμε τὶς θυσίες καὶ τοὺς νεκροὺς μας. Τίποτε ἄλλο. Γιατί—καὶ πρέπει αὐτὸ νὰ τὸ ποῦμε ἐδῶ—δὲν ξέρουμε περιπτῶσι στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία πού νὰ ἀξιοποιήσαμε τὸ μαρτύριο καὶ τὴν θυσία μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς πολιτικῆς. Καὶ ὁ τελευταῖος πόλεμος ἀπέδειξε ὅτι σὰν Ἕλληνες δὲν ἔχουμε τὸ μονοπώλιο τῆς θυσίας, ἀλλὰ καὶ μᾶς θύμησε ὅτι ἔχουμε τὸ προνόμιο μιᾶς ἄλλης μοναδικότητος. Νὰ πολεμοῦμε, νὰ ὑποφέρουμε, καὶ νὰ χαίρῳμαστε ὅτι συνεχίζουμε αὐτὸ πού εἰμάστε. Καὶ εἶναι καλὸ αὐτὸ πού εἰμάστε. Ἐχει κάποιον μεγαλεῖο ἡ ἔθνικὴ μας αὐτὴ ἀφέλεια.

* *

Ἐπανέρχομαι λοιπὸν στὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης. Ἐν πρώτοις μερικὲς λέξεις γιὰ τὶς νέες σπουδαῖες αὐτὲς πηγὲς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, πού ἀπησχόλησαν τελευταῖα καὶ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς δημοσιεύματος. Τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ τῆς παλαιᾶς Αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας δόθησαν τὸ 1958 ἐλεύθερα στὴν ἱστορικὴ ἐρευνα μέχρι τὸ 1918, ἔπειτα

από σχετική απόφασι τῆς Αὐστριακῆς Κυβερνήσεως. Εἶμαι σὲ θέσι νὰ γνωρίζω ὅτι ἡ Αὐστριακὴ Δημοκρατία δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ παρακρατήσῃ ὠρισμένα ἀποθέματα ἀπὸ τὰ ἀποδεσμευμένα ἔγγραφα τῆς ἀκόμῃ καὶ ἂν αὐτὰ τὰ ἔγγραφα δὲν θὰ ἦσαν πολὺ εὐχάριστα εἰς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν χώραν, εἰς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἱστορικὴ προσωπικότητα. Γιὰ μιὰ κακῶς ἐννοουμένη ἀβροφροσύνη εἶναι πολὺ ὑψηλὸ ἀντίτιμο ἢ συγκάλυψις τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

Καὶ τώρα τὸ ἐρώτημα! Σὲ πιά μεγάλα θέματα τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώτου πολέμου μᾶς δίνουν μιὰ νέα, ἢ συμπληρωματικὴ ἢ καὶ ἀποκαλυπτικὴ ἀπάντησι τὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης;

Ἐν πρώτοις στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων καὶ πῶς οἱ σχέσεις αὐτὲς χάλασαν μὲ τὸν καιρὸ γιὰ νὰ ὀδηγήσουν στὶς γνωστὲς ὠμότητες. Ἄλλο θέμα: Ποιὸ ρόλο ἔπαιξε ὁ Διχασμὸς ὡς πρὸς τὴν μοῖρα τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ποιοὺς ὑπῆρξε ὁ ἐμπνευστὴς καὶ ὁ ρυθμιστὴς τῶν ἐκτοπίσεων καὶ τοῦ μακελιοῦ.—Πῶς δημιουργήθηκαν τὰ ἀνταρτοσώματα τῶν Ποντίων, τὸ ἰσοσύγιο τῶν καλῶν καὶ τῶν δεινῶν ποῦ δημιούργησαν καὶ τίς σχέσεις των πρὸς τὸν ρωσικὸ στρατὸ καὶ τὰ ρωσικὰ ὑποβρύχια. Μᾶς παρέχουν ἀκόμῃ τὰ ἔγγραφα αὐθεντικὲς περιγραφὲς τῆς ἐξορίας καὶ τῶν σφαγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀρμενίων τοῦ Πόντου, τίς ἐπίσημες συνομιλίαι γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τῶν ξένων πρεσβευτῶν καὶ προσξένων μὲ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνησι καὶ τίς τοπικὲς ἀρχὲς ἢ καὶ τὴν ἐπίσημη ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων Βερολίνου-Βιέννης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Θὰ ἀνέφερα ὡς τελευταῖο, ἀλλὰ δὲν εἶναι τελευταῖο σὲ σημασία, τὸ ἄλλο κέρδος ποῦ ἔχουμε ἀπὸ τὰ νέα αὐτὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης. Δηλαδή τὸν ρόλο ποῦ ἔπαιξαν κρυφὰ ἢ φανερὰ στὴν δραματικὴ αὐτὴ ἐποχὴ προσωπικότητες τοῦ Πόντου, γνωστὲς καὶ τιμημέναις οἰκογένειαι, νοικοκυραῖοι, ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Καὶ μέσα σ' ὅλα τὰ ἀναρίθμητα ἑλληνικὰ ὀνόματα τῶν ξένων ἐγγράφων, λάμπουν ἀπὸ ἐσωτερικὴ μεγαλοπρέπεια δύο μαρτυρικὲς μορφὲς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος καὶ ὁ Ἀμασειᾶς Γερμανὸς Καραβαγγέλης. Δύο ἱεράρχαι ποῦ ἦσαν ἴσως διαφορετικοὶ στὸν χαρακτήρα καὶ στὴν πολιτικὴ των. Ἀποδεικνύεται ὅμως ὅτι ἦσαν αἱ δύο ὄψεις τῆς ἴδιας δύναμει ποῦ λέγεται Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς. Κι ἂν θὰ μὲ ρωτήσετε ὡς πρὸς τὸ γενικὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ἔρευνα αὐτὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τίς θυσίαι τοῦ Πόντου, θὰ σᾶς ἀπαντοῦσα μὲ μιὰ λέξι: Περηφάνεια εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, περηφάνεια γιὰ κάθε τι τὸ Ποντιακὸ, γιὰ κάθε ἄνθρωπο, γιὰ κάθε πέτρα τῆς χαμένης μας πατρίδας. Ἦταν ἓνας κόσμος καθαρὸς, ἀγνὸς στὰ συναισθήματα καὶ τίς πράξεις του. Ἦσαν συνειδήσεις χωρὶς λεκέδες.

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ σᾶς δώσω καὶ τὸ ἀντίκρουσμα τῆς υπερηφάνειας αὐτῆς ποῦ αἰσθάνθηκα στὴν Βιέννη, διαβάζοντας τὰ ντοκουμέντα μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀκόμῃ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸν Πόντο. Γιὰ τὰ θέματα ποῦ ἔθιξα θὰ σᾶς παρουσιάσω τὰ χαρακτηριστικὰ τεκμήρια τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς καὶ τῶν χαμηλῶν λειτουργῶν τῆς.

* *

Οἱ σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων στὸν Πόντο μετὰ τὴν ἴδρυσι τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους βελτιώνονται συνεχῶς καὶ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1876 μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς καλὲς γενικῶς. Κατὰ βάθος βέβαια διεπίστωναν οἱ ξένοι διπλωμάται ὅτι ἦταν μιὰ νόθος κατάστασις. Στους Τούρκους διέκριναν τὴν κρυφὴ λαχτάρα πότε θὰ ἔρθῃ ἡ ἡμέρα Χ γιὰ νὰ ἐξοφληθοῦν μὲ τοὺς Ἑλληνας παλιοὶ λογαριασμοί. Μὲ τὸ Κίνημα τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908 καὶ τὴν δημιουργία τοῦ Κρητικοῦ Ζητήματος παρουσιάζονται οἱ πρώται ρωγμῆς. Ὁ τουρκικὸς ἔθνικισμὸς ἀνατινάζει τὰ θεμέλια μιᾶς ἀνεκτῆς συμβιώσεως αἰώνων. Ἡ Αὐστρουγγαρία ποῦ ἐστήριζε καὶ αὐτὴ τὴν ὑπαρξί της στὴν εἰρηνικὴ συμβίωσι διαφόρων ἔθνοτήτων, διαβλέπει τὸν κίνδυνο γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτο-

κρατορία αλλά πρὸς τὸ παρὸν ἐκεῖνο ποῦ τὴν ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ συμμετάσχη στὸ μοίρασμα ὡς μεγάλη δύναμις καὶ νὰ πάρῃ καὶ μεγάλη μερίδα. Ὅλες οἱ ἐκθέσεις τῶν διπλωματῶν τῆς μέχρι τὴν ἔκρηξι τοῦ πολέμου ἀναφέρουν τὰ γεγονότα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὅπως συνέβησαν καὶ σχεδὸν βλέπουμε τοὺς διπλωμάτας νὰ κινοῦν τὸ κεφάλι ὡς πρὸς τὴν τουρκικὴ νοημοσύνη. Ἀκούστε μιὰ τέτοια ἐκθεσι τοῦ αὐστριακοῦ προξένου Μόριτς, γραμμμένη στὴν Τραπεζοῦντα στὶς 14 Ἰουνίου 1910. Γράφει πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Ἄλοϊς Ἐρενταλ.

«Χθὲς ἔλαβε χάραν ἐδῶ μία διαδήλωσις Τούρκων διὰ τὸ Κρητικὸν Ζήτημα. Εἰς ἓνα δημόσιον κῆπον ἐγένοντο δεκτοὶ ἐθελονταί. Ἐδηλώθησαν περίπου 500, ἡλικίας 14 ἕως 70 ἐτῶν. Ἡ δὴν ὑπόθεσις εἶχε τὴν σφραγίδα τῆς σκηνοθεσίας, μολονότι δὲν ἀμφισβητεῖται ὅτι οἱ Τούρκοι λαμβάνουν σοβαρῶς ὅπ' ὄψιν τὰς διαμαρτυρίας των καὶ τὰς ἀξιώσεις ὡς πρὸς τὸ Ζήτημα τῆς Κρήτης. Εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν οφείλεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ συγκέντρωσις ἔγινε μὲ μεγάλην συμμετοχὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἂν καὶ ἡ πλειονότης ἀπετελεῖτο ἀπὸ περιέργους. Εἰς μίαν λευκὴν σημαίαν ἀνεγράφετο μὲ κόκκινον χροῶμα ἡ τουρκικὴ φράσις: «Κρήτη ἢ θάνατος». Ὁ πρῶτος ὁμιλητὴς ἦτο ἓνας μολλᾶς, ὁ ὁποῖος ἔπειτα ἀπὸ εἰκοσάλεπτον προσηυχὴν ἔκλεισε τὸν λόγον τον μὲ τὸ ἔξης ἐρώτημα: «Ὁ Ἄλλὰ καὶ ὁ προφήτης νὰ εἶναι μάρτυρες ὅτι θὰ χύσωμεν τὸ αἷμα μας ὑπὲρ τῆς πατρίδος μέχρι τελευταίας ρανίδος;» Ἡ ἀπάντησις ἦτο ἓνα μυριοτόμον: «Ναί εἰμεθα ἑτοιμοί».

Καὶ ἦσαν ἑτοιμοὶ γιὰ δλα. Ἡ περίοδος τοῦ μπουκοτάζ κάθε ἑλληνικοῦ ἔχει ἀρχίσει. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα περνοῦν σχεδὸν ἄδεια ἀπὸ τὰ ποντιακὰ λιμάνια. Ἀκόμη καὶ οἱ περιβόητοι τουρκοὶ καϊκτοῆδες συμμετέχουν καθ' ὑψηλὴν ἐντολὴν στὴν ἔξασιν τοῦ τουρκικοῦ αὐτοῦ ἔθνικισμοῦ. Ὁ φόβος ἀρχίζει νὰ τυλίγῃ τὸν Ἑλληνισμό τοῦ Πόντου. Οἱ διορατικώτεροι βλέπουν τὴν μελλοντικὴν καταστροφὴ καὶ ζοῦν ἤδη τῶρα στὴν σκιά τῆς.

Οἱ βολκανικοὶ πόλεμοι καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπέκτασις ἀνησυχοῦν αὐτὴν τὴν φορὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ φόβος πηγαίνει πρὸς τὸ μέρος τους. Οἱ ἀπειλὲς εἶναι πλέον ἀνοικτές. Τὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης μεταβιβάζουν τοὺς πύρινους λόγους τῶν ἡγετῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος». Νὰ τί εἶπε ὁ ὁμιλητὴς Ὁμέρ Νατζῆ μπέης σὲ μιὰ συγκέντρωσι τῆς Τραπεζοῦντος, σύμφωνα μὲ μιὰ ἐκθεσι τοῦ προξένου Μόριτς τῆς 29ης Νοεμβρίου 1913 :

«Πρὶν ἀναχωρῆσω αὔριο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολι, εἶπε ὁ Νατζῆ μπέης, θεωρῶ πατριωτικὸν μου καθήκον νὰ σᾶς πῶ ὅτι κάθε Ὀθωμανὸς πρέπει νὰ σκεπτεται πάντοτε τὴν ἐκδίκησιν ποὺ πρέπει νὰ ἐτοιμάσωμε κατὰ τῶν ἐχθρῶν μας. Μάλιστα, ἡ ἐκδίκησι πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐμβλημα μᾶς ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου, τοῦ θερμόαιμου αὐτοῦ Ἑλλήνου — («Bou Tshapkin Yonan Constantin»), ποὺ πιστεύει ὅτι εἶναι ὁ κληρονόμος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορῶν καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο θέλει νὰ λέγεται Κωνσταντῖνος ὁ Δωδέκατος. Πρέπει νὰ δεῖξωμε μεγαλύτερον πατριωτισμό. Βρίσκομε ἀκόμη στὴν αὐτοκρατορία μας πόλεις μὲ τὰ ἀρχαῖα τους ἑλληνικὰ ὀνόματα: Τραπεζοῦς, Ἀμισός, Ἁγιά Σοφία καὶ ἄλλα. Γιατὶ δὲν τ' ἀλλάξαμε καὶ γιατί δὲν τ' ἀλλάζουμε τώρα;».

Οἱ σφαῖρες τοῦ Σεραγιέβου καὶ τὰ γεγονότα τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ πολέμου ἀπλοποίησαν τὶς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Τῶρα ἔλειπαν πλέον καὶ τὰ προσχήματα. Γράφει ὁ αὐστριακὸς πρόξενος τῆς Τραπεζοῦντος Κβιατκόβσκι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1914: *«Οἱ κυβερνώντες Νεότουρκοι βασίζονται ἐπὶ ἐνὸς μέρους τοῦ ὑπαλλήλικου κόσμου, κατόπιν στοὺς χαμάλδες, τοὺς ἀραμπατζῆδες καὶ διὰ τὴν προπαγανδιστικὴν τῶν δραστηριότητα στήριζονται εἰς τοὺς καϊκτοῆδες τῶν ὁποίων τὰς καταχρήσεις ἐννοοῦν διὰ μιᾶς σιωπηρᾶς ἀνοχῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὠδήγησαν αἱ τελευταῖαι βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ παρὰ τὴν ἐντυπωσιακὴν ἀποχὴν τῶν ἐκλογέων εἰς πλήρη νίκην τῶν νεοτούρκων ὑποψηφίων, οἱ ὁποῖοι ἄντιπροσωπεύουν ἄπλῶς τὴν μειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ».*

Αὐτὰ γράφει ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, ἐνῶ ἔπειτα ἀπὸ

ένα χρόνο τον Σεπτέμβριο του 1915 διαβάζομεν εἰς μίαν αὐστριακὴν ἐκθεσίῳ ἀπὸ τὴν Ἄμισον, τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά :

«Οἱ ἐδῶ Τούρκοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ μέρος τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων. Μόνον μία μικρὰ μερὶς ἐχθρική πρὸς τὸ Κομιτάτον «Ἐνωσις καὶ Πρόδοσις» εἶναι ἐναντίον μας. Οἱ Ἕλληνες εὐρίσκονται ἄνευ ἐξαιρέσεων μὲ τὸ μέρος τῶν ἐχθρῶν μας διὰ τὸν λόγον δι' ἔχομεν συμμαχήσει μὲ τοὺς Τούρκους. Ἡ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀκολουθουμένη πρὸς ἡμᾶς φιλικὴ πολιτικὴ δὲν εὐρίσκει μεταξὺ τῶν οὐδεμίαν ἀπήχησιν. Ὁ διακαὴς τῶν πόθος εἶναι νὰ εἰσέλθουν συντόμως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι διὰ τὰ τοὺς ἐλευθερώσουν ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν». Ὁ ἴδιος αὐστριακὸς διπλωμάτης τῆς Ἄμισου γράφει ἀκόμη : «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας θεωροῦν ὡς πραγματικὴν τῶν πατρίδα τὴν Ἑλλάδα ἐνῶ οἱ ἔθνη οἱ στοχασμοὶ κατευθύνονται ἀποκλειστικὰ πρὸς τὰς Ἀθήνας».

Ἄλλὰ στὰς Ἀθήνας μαίνεται ὁ Διχασμὸς. Εἶναι Σεπτέμβριος τοῦ 1915. Ὁ Βενιζέλος ἀναγκάζεται νὰ παραιτηθῆ γιὰ δευτέρη φορά. Αἰτία τὸ τηλεγράφημα τοῦ Πασσάρωφ. Ἡ Βουλγαρία παροτρύνεται νὰ χτυπήσῃ τὴν Σερβία. Ἡ Ἑλλάς μένει οὐδετέρα παρὰ τὴς συμμαχικῆς τῆς ὑποχρεώσεως. Οἱ Κεντρικὲς Δυνάμεις καὶ μαζὺ τους ἡ Τουρκία εἶχαν κερδίσει τὸν πρῶτον γῦρον. Οἱ Νεότουρκοι πιστεύουν ὅτι ἔφτασε ἡ μεγάλη τους ἡμέρα. Τὸ στρατιωτικὸ πνεῦμα τῆς Γερμανίας ποῦ δὲν ἀγαπᾷ κανενὸς εἶδους δισταγμὸν βρῖσκει στὸ πρόσωπο τῶν Νεοτούρκων τὸν ἀδίστακτον ἐκτελεστή τῶν πρὸ βάρβαρων μέτρων. Στρατολόγησι τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἐνταξί στὰ περιβόητα τάγματα ἐργασίας καὶ ἐκτόπισι τῶν παραλιακῶν πρὸς τὴν ἐνδοχώραν εἶναι τὰ πρῶτα μέτρα τοῦ στρατάρχη Liman von Sanders. Αὐτὸς ἔδωσε τὴς θεωρητικὰς αὐτῆς ντιρεκτίβες, οἱ Τούρκοι τὴς ἐξετέλεσαν καὶ ὡς ἀμοιβή τοῦ ἔδωσαν τὸν τίτλον τοῦ πασᾶ. Πρὶν ὅμως ἀκούσουμε τὸν ἴδιον αὐτὸν Γερμανὸν φεσοφόρον στρατάρχη, ἅς δοῦμε πῶς ἐσκέπτοντο οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι ὡς πρὸς τὰ μέτρα κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτὰ ὑπέφερε ἕως θανάτου ἡ πόλις τῆς Ἄμισου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς. Τρομαγμένον καὶ αὐτὸς ὁ αὐστριακὸς πρόξενος τῆς Ἄμισου Κβιατκόβσκι ἐνημερώνει τὸν Νοέμβριον τοῦ 1916 τὴν κυβέρνησίν του μὲ τὰ ἑξῆς :

«Ἡ διάθεσις τῶν Τούρκων ἀέναντι τῶν Ἑλλήνων ἐκφράζεται ἐντονώτατα μὲ τὰς δύο κάτωθι γνώμας τοῦ ἐδῶ μοντεσαρίφη Ραφέτ μπέη, ὁ ὁποῖος εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἕνας ἥσυχος ἄνθρωπος. Εἰς τὰς 26 Νοεμβρίου τρέχοντος ἔτους (1916) μοῦ εἶπε ὁ Ραφέτ μπέης : «Τελικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνας πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε δπως καὶ μὲ τοὺς Ἀρμενίους. Ἡ Ἑλλάς θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πόλεμον τὸ ἀργότερον κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης, ὅποτε θὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι γιὰ θρᾶσι».

» Μετὰ δύο ἡμέρας μοῦ εἶπεν ὁ Ραφέτ μπέης : «Πρέπι. τώρα νὰ τελειώνομε μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἐστειλα σήμερα εἰς τὰ περίχωρα τάγματα διὰ νὰ σκοτώσουν ἐπάνω στὸ δρόμον κάθε Ἕλληνα».

Καὶ τὸ μακελιὸν ἄρχισε. Ὁ θάνατος περιοδεύει σὲ πανάρχαιας πολιτεῖς τοῦ Πόντου. Οἱ Ἕλληνες ἐξοντώνονται κατὰ χωριά. Οἱ γυναῖκες βιάζονται, οἱ πρόκριτοι ὀδηγοῦνται στὴν κρεμάλα, ἂν γλυτώσουν ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς ἐξορίας, οἱ περιουσίαι λεηλατοῦνται. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναφέρομε ἐδῶ τὸ πλῆρες χρονικὸ τοῦ ἐγκλήματος. Οἱ ἐκθέσεις τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν προξένων φαίνονται σὰν νὰ ἔχουν ἀποσπασθῆ ἀπὸ φανταστικὰ μυθιστορητήματα συγγραφέων ποῦ τοὺς χτύπησε ἡ τρέλλα. Ἴδου μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰς ἐκθέσεις τοῦ μαρκησίου Παλλαβιτσίνι πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστρουγγαρίας στὴν Κωνσταντινούπολι. Ἀφοροῦν τὴν πόλιν ἐκεῖνη ποῦ ὑπέφερε ἴσως περισσώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλη. Ἀφοροῦν τὴν Σαμψοῦντα! Νὰ τί συνέβαινε, σὲ σὺλ τηλεγραφήματος : «11 Δεκεμβρίου 1916. Λεηλατήθησαν 5 ἑλληνικὰ χωριά, κατόπιν ἐκάησαν. Οἱ κάτοικοι ἐξετοπίσθησαν.

» 12 Δεκεμβρίου 1916 : Εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως καίονται χωριά. » 14 Δεκεμβρίου : Ὁλόκληρα χωριά καίονται μαζὺ μὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὴς ἐκκλησίας. Ὁ πληθυσμὸς ἔχει

παραδοθή εις την μεγαλύτερη ἀθλιότητα» 16 Δεκεμβρίου: Χθές ἔκαψαν τὸ μεγαλύτερο κἀπνοχώρι.

» 17 Δεκεμβρίου 1916: Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Σαμψούντος ἔκαψαν 11 χωριά, Μαίνεται ἡ λεηλασία. Κακοποιοῦνται οἱ χωρικοί.

» 31 Δεκεμβρίου 1916: 18 ἑλληνικά χωριά κήκων ἐξ δλοκλήρου, 15 ἐν μέρει. Περίπου 60 γυναῖκες ἐβιάσθησαν. Ἐλεηλάτησαν ἀκόμη καὶ ἐκκλησίας.

Στις 20 Ἰανουαρίου 1917 γράφει ὁ πρέσβυς Παλλασβιτσίνι πρὸς τὸν ὑπουργὸν τοῦ στῆν Βιέννην: «Ἐκ Σαμψούντος ἀγγέλλονται νέοι ἐκτοπισμοὶ καὶ φυλακίσεις Ἑλλήνων. Ἡ κατάσταση τῶν ἐξορισθέντων προκαλεῖ τὴν ἀπόγνωσην. Ὅλους τοὺς ἀναμένει ὁ θάνατος. Προσπάθησα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ τοῦ Μεγάλου Βεζύρη ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ νὰ τολήσω πόσον λυπηρὸν θὰ ἦτο ἐὰν οἱ διαγωμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου θὰ ἐλάμβανον τὴν μορφήν καὶ τὰς διαστάσεις τῶν ἀρμενικῶν διωγμῶν. Ὁ Μέγας Βεζύρης μοὶ ὑπεσχέθη διὰ τὰ προσπαθήσει νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἐπιρροήν του ἐπὶ τοῦ Ταλαὰτ μπέης καὶ τοῦ Ἐμβέρ πασᾶ.

Τὴν ἴδια ὑπόσχεσι ἔδωκε ὁ διαβόητος αὐτὸς Ταλαὰτ μπέης καὶ στὸν Ἀμερικανὸ πρέσβυ. Εἶπε ὅτι θὰ ἐξαίρεση ἀπὸ τοὺς ἐκτοπισμοὺς τουλάχιστο τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ. Ἀλλὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα κ' ἔλας, 31 Ἰανουαρίου 1917, ἐκμυστηρεύεται ὁ αἰμοσταγῆς αὐτὸς πασᾶς καὶ Μέγας Βεζύρης Ταλαὰτ μπέης τὰ ἑξῆς σ' ἓνα αὐστριακὸ πρᾶκτορα:

« Βλέπω γιὰ τὴν Τουρκία νὰ πλησιάζῃ ἡ ὥρα νὰ ξεκαθαρίσουμε τῶρα μὲ τοὺς Ἑλληνας ὅπως τὸ 1915 μὲ τοὺς Ἀρμενίους».

Τὶς ἐπίσημες αὐτὲς εἰδήσεις μεταβιβάζει ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸ Βερολίον μὲ τὸ ἐρώτημα τί δεῖν γενέσθαι. Ὁ ὑπουργὸς συνοδεύει τὶς ἐκθέσεις τῶν πρεσβευτῶν του μὲ τὸ ἑξῆς ἐρώτημα:

«Αἱ ἐκ τῆς Τουρκίας καταφθάνουσαι εἰδήσεις καθιστοῦν ὀλοὴν καὶ πιθανώτεραν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι αἱ συνέπειαι αἱ προκληθεῖσαι ἐκ τῆς ἀγικιστρώσεως τῶν Ρώρων εἰς τὰς τούρκικὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης μεταξὺ τῶν ἐκεῖ χριστιανικῶν (ἑλληνικῶν) πληθυσμῶν, δηλαδὴ οἱ σχηματισμοὶ ἀνταρτικῶν σωμάτων, χρησιμοποιεῖται ὡς προσχήματα διὰ τοὺς Τούρκους διὰ μίαν ἐκτεταμένην γενικὴν καταδίωξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου μὲ τὴν ἐκδηλον τάσιν νὰ ἐξοντώσουν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἑλληνας ὡς ἐχθροὺς τοῦ κράτους ὅπως προγενεστέρως καὶ τοὺς Ἀρμενίους. Τὴν τακτικὴν αὐτὴν ἐφαρμόζουσι οἱ Τούρκοι καταπολεμοῦντες ὄχι μόνον τοὺς ἀντάρτας ἀλλὰ καὶ ἐκτοπιζόντες τοὺς πληθυσμοὺς ἄνευ διακρίσεως τῆς δυνατοῦτος ἂν θὰ ἐπιζήσουν ἀπὸ τὰς ἀκτὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, χωρὶς τὴν λήψιν καταλλήλων μέτρων ἐκ μέρους τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὥστε οἱ ἐκτοπιζόμενοι νὰ εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ τὸν ἐκ πείνης θάνατον. Τὰ ἐγκαταλείπομενα σπίτια τῶν ἐξοριζομένων λεηλατοῦνται εἰς τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων τιμωρίας, ἢ καίονται, καὶ καταστρέφονται. Καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μέτρα, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἀρμενίων εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ἐπαναλαμβάνονται τῶρα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Τὰ γεγονότα αὐτὰ, συνεχίζει ὁ Αὐστριακὸς ὑπουργός, ἐνδείκνυνται φυσικὰ νὰ προκαλέσουν εἰς ὀλόκληρον τὸν πολιτισμένον κόσμον κῆμα ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ καθεστώτος. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὀφίσταται καὶ ὁ κίνδυνος, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῆς ὁποίας ἡ στάσις ἀπέναντι τῆς Τουρκίας οὐδαμῶς ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς φροντίδος διὰ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαναλείψῃ τὴν ἐν λόγῳ στάσιν τῆς ἐὰν καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα διὸ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποτρέψῃ τὴν μοῖραν τῶν συμπατριωτῶν τῆς εἰς τὴν Τουρκίαν».

Καὶ τῶρα τὸ ἐρώτημα: Πῶς ἐχειρίσθῃ πράγματι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τῆς ἐποχῆς τοῦ Γούναρη καὶ τῶν ἄλλων ἀντιβενιζελικῶν πρωθυπουργῶν τὸ ἔθνικόν αὐτὸ ζήτημα;

Τὰ σχετικὰ ἔγγραφα, ἰδίως ταῦ ὑπουργεῖου τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βερολίνου, μᾶς ὁμιλοῦν γιὰ ἑλληνικὰ διαβήματα στὴν Κωνσταντινούπολι μὲ ἀσήμαντα ἀποτελέσματα διότι τὰ διαβήματα ἦσαν χλιαρά. Ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καλεῖ συχνὰ τὸν ἐν

Ἀθήναις Γερμανὸν πρεσβευτὴ Μίρμπαχ κοντά του καὶ τὸν κεραυνοβολεῖ γιὰ τὶς τουρκικὲς βαρβαρότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καμμιά φορά βλέπομε στὰ ἔγγραφα ὅτι οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς στέλνουν προσωπικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν ἰσχυρὸ συγγενῆ τους τὸν Κάιζερ μὲ ἀποτέλεσμα μάλιστα νὰ σώσουν κάποτε ἀπὸ τὴν κρεμάλα κανένα Ἕλληνα κληρικό. Ἀλλὰ οἱ διωγμοὶ συνεχίζονται διότι εἶναι ζήτημα ὑψηλῆς πολιτικῆς ὅπως θὰ ἰδοῦμε ἀμέσως. Ἐδῶ θὰ χρειαστῆ νὰ κάνουμε μιὰ παρένθεσι: Τὸν Μάρτιο τοῦ 1915 ὁ Κάιζερ ἀνταποκρίνεται στὶς ἑλληνικὲς βασιλικὲς ἐπιθυμίαις καὶ δίδει στὸν βασιλέα Κωνσταντῖνο τὶς περιβόητες γερμανικὲς ἐγγυήσεις οἱ ὁποῖες ἐφόσον εἶχαν χαθῆ τὰ σχετικὰ μυστικά ἔγγραφα στὸ ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν εἶχαν κατὰ τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶ μεγίστη σημασία, διὰ νὰ ἀποκαλυφθῆ ὅτι δὲν εἶχαν σχεδὸν καμμιά σημασία ὅταν τὰ πρωτότυπα τῶν ἐγγράφων αὐτῶν βρέθηκαν στὴν Βιέννη καὶ δημοσιεύθηκαν στὸ «Βῆμα» πρὸ ὀλίγου καιροῦ. Εἰς ἓνα ἄρθρο τῶν γερμανικῶν αὐτῶν ἐγγυήσεων ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς οὐδετερότητος ἀναφέρεται ὅτι ἡ γερμανικὴ κυβέρνησις θὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἐπιρροή της στὴν Κωνσταντινούπολι διὰ νὰ βελτιωθῆ ἡ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας. Ἡ ἐπιρροή ὅμως αὐτὴ ἀσκεῖται κατὰ ἓνα τέτοιο τρόπο ὥστε ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος νὰ τὴν αἰσθάνεται ὡς ἐμπαιγμὸ καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1915 ὅταν ἀναγκάζεται νὰ παραιτηθῆ γιὰ δευτέρη φορά ὁ Βενιζέλος νὰ λήθῃ θυμωμένος ὁ Ἕλληνας βασιλεὺς στὸν Γερμανὸν πρεσβευτὴ Μίρμπαχ «ὅτι οἱ ἐν Τουρκίᾳ Γερμανοὶ διπλωμάται δὲν κάνουν τίποτε γιὰ τὸν ὑπὸ διωγμὸν Ἑλληνισμό».

Ὅτι πράγματι δὲν ἔκαναν σχεδὸν τίποτε, διότι εἶχαν τὴν ἐντολή νὰ μὴν κάνουν περισσότερο ἀπὸ τίποτε ἀποδεικνύει τὸ ἐξῆς ἔγγραφο τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβους στὴν Κωνσταντινούπολι μαρκησίου Pallavicini, ὑπὸ ἡμερομηνία 17 Φεβρουαρίου 1917, ὅταν δηλαδὴ τὸ μακελιὸν εἶχε φθάσει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ του ἀπόγεια. Γράφει ὁ Pallavicini:

«Αἱ πληροφορίες εἰς τὸ μνημόνιον τοῦ μητροπολίτου Ἀμασειᾶς Γερμανοῦ περὶ τῶν διωγμῶν τῆς περιοχῆς του ταυτίζονται ἀπολύτως μὲ τὰς εἰδήσεις τῶν ἰδικῶν μας προξένων οἱ ὁποῖοι ἐπανειλημμένως ὁμιλοῦν εἰς τὰς ἐκθέσεις των περὶ ἀγριοτήτων, ἐκτοπισμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τῆς δι' ἐμπρησμοῦ ἐξαφανίσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρίων (...). Ὁ ἐδῶ Γερμανὸς πρέσβυς δὲν ἔθιξε τὸ θέμα εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς κατὰ τρόπον ἔντιονον, περιορισθεὶς ἀπλῶς νὰ διηγήσῃ μὲ τὸν Τούρκον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν κατὰ πολὺ φιλικὸν τρόπον διὰ τὰς λυπηρὰς καὶ ἐντελῶς περιττὰς σκληρὰς συνεπειὰς τῶν μέτρων τιμωρίας καθὼς καὶ διὰ τὴν πολὺ κακὴν ἐντύπωσιν πού πρέπει νὰ προκαλέσουν τὰ μέτρα αὐτὰ εἰς δόκληρον τὸν κόσμον (...). Ὁ κύριος φὸν Kühlmann, ὁ Γερμανὸς πρέσβυς, εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν τίποτε περισσότερον διότι δικαίως δύνανται νὰ εἴπουν αἱ τουρκικαὶ ἀρμόδιαι ὑπηρεσίαι, ὅτι λόγοι στρατιωτικῆς ἀσφαλείας καὶ ἐκτεταμένης ἀντικατασκοπείας τὰς ἀναγκάζουν νὰ προσφύγουν εἰς τὰ ἐν λόγῳ μέτρα. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμφωνῶ ὀνισυχνῶς μὲ τὸν Γερμανὸν συνάδελφόν μου, Παρ' ὅλα αὐτὰ θὰ συνεχίσω διδομένης ἐυκαιρίας, τουλάχιστον νὰ προκαλῶ τὴν ἐντύπωσιν πλησίον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ὅτι ὄχι μόνον ἡμεῖς ἀλλ' ὁ κόσμος δόκληρος γνωρίζει πράγματι τί συμβαίνει εἰς τὰς ἐν λόγῳ περιοχὰς, καὶ ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ στιγμή καθ' ἣν θὰ γίνῃ μομφὴ κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ τὰς ἀσιατικὰς αὐτὰς μεθόδους κυβερνήσεως».

Ὅτι ὅμως αἱ μέθοδοι αὐταὶ δὲν ἦσαν καθαρῶς ἀσιατικαὶ ἀλλὰ γνήσιο εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα made in Germany, ἀποδεικνύει νομίζω τὸ ἐξῆς ἔγγραφο τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας στὴν Πόλη μὲ ἡμερομηνία 3 Ἀπριλίου 1917: Γράφει ὁ ἐπιτετραμμένος κόμης Trauttmansdorff.

«Ὁ μέγας βεζύρης καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν παρεκάλεσαν ἐμὲ καὶ τὸν Γερμανὸν πρέσβυν νὰ φέρωμεν εἰς γνώσιν τῶν κυβερνησέων μας ὅτι στρατιωτικοὶ λόγοι μεγίστης σημασίας ἀναγκάζουν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκτοπίσουν ἀπὸ τὸ Ἀἰβαλί καὶ τὰ περὶ χωρὰ τὸν πληθυσμὸν ἀποτελούμενον ἐκ 10 ἕως 15.000 κατοίκων ἑλληνικῆς ἐθνικότητος. Ἡ

τουρκική κυβέρνηση εδήλωσεν ότι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐν λόγῳ μέτρου ἐπιμένει ὁ στρατάρχης Liman von Sanders. Οἱ κάτοικοι θὰ πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια των ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας, εἶναι ὅμως ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέξουν εἰς τὴν ἐνδοχώραν τὸν τόπον τῆς νέας των κατοικίας. Ὁ Ταλαὰτ πασᾶς καὶ ὁ Ἀχμέτ Μεσοίμι μπέης τονίζουν ὅτι μὲ πολλὴν ὀνοψισίαν ἔλαβον τὴν ἐν λόγῳ ἀπόφασιν καὶ ὅτι εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ νέα κυβέρνηση ἔχει ἀναγράψει ἐπὶ τῆς σημαίας τῆς τὰς λέξεις «Κατευνασμός καὶ ἀνοχή». Τόσον ὁ Μέγας Βεζύρης ὅσον καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν του γνωρίζουν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἡ Ἀντάντ καὶ οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκμεταλλεῖν πολὺ τὴν ἀπήχησιν πὸν θὰ προκαλέσων τὰ νέα μέτρα.

Ἡ συνέχεια τοῦ ἐγγράφου εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, θὰ ἔλεγα ἀποκαλυπτική. Γράφει ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης πρὸς τὸν ὑπουργόν του :

«Χθὲς τὸ βράδυ ὁμιλήσαμεν, ἐγὼ καὶ ὁ Γερμανὸς συνάδελφός μου, μὲ τὸν στρατάρχην Liman von Sanders ἐπὶ τῶν ἀναγγελθέντων μέτρων. Ἀφοῦ μᾶς ἐβεβαίωσε τὴν ἀκρίβειαν τῶν σχετικῶν εἰδήσεων προσέθεσεν ὁ στρατάρχης: «Ἐπὶ μακρὸν χρόνον προσεπάθησα νὰ ἀναχαιτίσω τὴν ἀσκουμένην ζωηρὰν κατασκοπείαν τῆ ἐπιρροῆ τοῦ κλήρου κτλ. τιμωρῶν τοὺς ἐνόχους ὡς ἄτομα. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ὑπῆρξε καθ' ὀλοκληρίαν ἀνεπιτυχής. Ἐπιστολαὶ παρακρατηθεῖσαι ἐσχάτως ἀποδεικνύουν μεγάλας προπαρασκευὰς τῶν Ἀγγλων διὰ μίαν σχεδιαζομένην προσεχῆ ἀπόβασιν παρὰ τὸ Ἀϊβαλί. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐπιφορτισθῶ καὶ περαιτέρω τὴν εὐθύνην ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπιβάλω εἰς τὸ τουρκικὸν ὑπουργεῖον Πόλεμον, ὅπου ἀντίστατο εἰς τὰς προτάσεις μου ὁ Ἐμβέρ πασᾶς, καθὼς καὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν λόγῳ μέτρων. Πάντως κατέβαλα πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὥστε διὰ τῆς διαθέσεως συγκοινωνιακῶν μέσων, τῆς ἐπιβλέψεως τῶν ἐκτοπιζομένων καὶ τῆς λειτουργίας ἐπιτροπῶν νὰ ἀποφευχθῶν ἡ υπερβολικὴ σκληρότης καὶ παρεκτροπαί».

Σῶς ὁμιλήσεν προσωπικῶς ὁ στρατάρχης Liman von Sanders, ὁ ἐμπνευστής, ὅπως ἀκούσατε, τῶν ἐκτοπισμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόανθρωπος διαθέτης τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων διὰ τὸν ἄλλον κόσμον.

Ὅτι οἱ ἐκτοπισμοὶ αὐτοὶ προεκήθησαν διὰ λόγους στρατιωτικῶν καὶ διὰ τὴν κατὰ πινξιν τῆς ἀνταντικῆς κατασκοπείας, εἶναι ἓνα ἐπιχείρημα τοῦ Liman von Sanders πού θὰ τὸ μεταβάλῃ εἰς ἓνα ἄθλιον πρόσχημα ἢ γνώμη τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Γράφει ὁ μαρκήσιος Pallavicini τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1918. «Εἶναι σαφὲς ὅτι οἱ ἐκτοπισμοὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου δὲν ὑπαγορεύονται οὐδαμῶς ἀπὸ στρατιωτικὸν λόγους καὶ ἐπιδιώκουν ἀπλῶς κακῶς ἐννοουμένους πολιτικοὺς σκοπούς».

Σχεδὸν συγχρόνως ἀναφέρει ὁ αὐστριακὸς πρόξενος τῆς Ἀμισοῦ Κριατκόβσκι :

«Ὅπως ἐπανειλημμένως ἐτόνισα, θεωρῶ τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν Ἑλλήνων τῆς ποικίλης παραλάας ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματος τῶν Νεοτούρκων, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει τὴν ἐξασθένειν τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου—ὡς μίαν καταστροφὴν μεγίστης ἀπηχέσεως, ἣτις θὰ ἔχη εἰς τὴν Εὐρώπην ζωηρότερον ἀντίκτυπον ἀπὸ τὰς ἀγριότητας ἐναντίον τῶν Ἀρμενίων».

Καὶ προηγουμένως: «Ὅσον κι' ἂν μοῦ φαίνεται ἀναγκαία ἡ καταπολέμησις τῶν συμμοριῶν καὶ ἡ ἐκτελέσις τῶν προληπτικῶν τουρκικῶν μέτρων, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ἐκφράσω ἐντόνως τὰς ἀντιρρήσεις μου ὡς πρὸς τὴν τιμωρίαν τῶν Ἑλλήνων ἀδιακρίτως καθὼς καὶ τὸν γενικὸν ἐκτοπισμὸν των—ἀντιρρήσεις ὑπαγορευμένας ἐκ πολιτικῶν, οικονομικῶν καὶ καθαρῶς ἀνθρωπιστικῶν λόγων».

Ἄλλὰ ἦτο πλέον ἀργά. Τὸ μακελιὸν δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσῃ οὔτε καὶ γιὰ οικονομικοὺς λόγους πού φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τὸ ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα τῶν ξένων διπλωματῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔφυγον, οἱ ἄγροὶ ἐρήμωσαν, τὸ ἐμπόριον σταμάτησε, οἱ Τοῦρκοι ἔμειναν μεταξύ τους γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν τρομαγμένοι ὅτι αὐτὸ δὲν ἦταν ἀρκετό, οὔτε καὶ πολὺ παρήγορον, τὸ ὅτι ἔμειναν μόνοι. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐξοντωθῇ τῇ προτροπῇ καὶ τῇ ἀνοχῇ δύο εὐρωπαϊκῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία,

ή ισχυρότερη, κρατούσε την μητροπολιτική Έλλάδα μπλοκαρισμένη, διχασμένη, πεινασμένη. Σάν μια έφιαλτική ταινία εκτυλίσσεται μπροστά μας τὸ δράμα τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τῶν διπλωματῶν τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων. Στὶς 9 Ἰανουαρίου 1917 τηλεγραφεῖ ὁ Κβιατκόβσκι: «Μέχρι σήμερον λεηλατήθησαν καὶ ἐκάησαν εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Σαμψούντος ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων 16 ἑλληνικά χωριά με 890 σπίτια, 17 ἐκκλησίας, καὶ 16 σχολεῖα. Προηγουμένως ἔκαψαν καὶ ἐληλάτησαν τὰ ἴδια στρατεύματα 22 χωριά με 341 σπίτια καὶ 2 ἐκκλησίας. Ἐφρονεύθησαν 75 ἄτομα μεταξὺ τῶν ὁποίων 3 ἱερεῖς καὶ ἐβιάσθησαν 69 γυναῖκες». Καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Δὲν θέλουμε βέβαια νὰ συγκρίνουμε τώρα τὶς ἑλληνικὲς θυσίες με τὶς θυσίες ἄλλων χωρῶν κατὰ τὸν πόλεμο καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸν τελευταῖο. Ἄλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ἀντισταθοῦμε καὶ στὴν διαπίστωση, ὅτι ὅταν καιγόταν ἓνα χωριὸ στὴν Εὐρώπη, οἱ ἀρμόδιες ὑπηρεσίες ἀναστάτωναν τὸν κόσμο με ὅλα τὰ μέσα τῆς προηγμένης προπαγάνδας, τὸ ἀξιοποιοῦσαν τὸ γεγονός ἀκόμη καὶ με μεθόδους ποὺ ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν θυσία τὸ βαθύτερό της νόημα καὶ τὸν ἀνθρώπινο σεβασμὸ ἀπέναντί της. Ἡ θυσία τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν χρειάζεται βέβαια τὸ χειροκρότημα κανενός. Πρέπει ὅμως τουλάχιστον στὴν ἱστοριογραφία τοῦ μητροπολιτικοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ πάρη τὴν ἐπίσημη ἐκείνη θέσι ποὺ δὲν ἔχει μέχρι σήμερα. Καὶ πρέπει αὐτὸ νὰ συμβῆ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορώτερα καὶ μάλιστα χωρὶς φόβο καὶ χωρὶς πάθος.

* * *

Θ' ἀφήσωμε τώρα τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ὁμαδικοῦ θανάτου ποὺ ὑπῆρξε ἡ Ἄμισός καὶ ἡ περιφέρειά της γιὰ νὰ μετατοπισθοῦμε σὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πολιτείες τοῦ Πόντου γεμάτες ἱστορία, πλοῦτο, αἴγλη. Τὸ 1916 δὲν εἶχαν ἀπομείνει πολλὰ πράγματα ἀπ' αὐτά. Τὰ εἶχε διώξει ὁ φόβος. Βρισκόμαστε στὴν Τραπεζοῦντα. Τοὺς συμπατριώτες τῶν Κομνηνῶν τοὺς εὐνόησε μιὰ διπλῆ τύχη. Ἄλλὰ προτιμῶ ν' ἀκούσετε τὴν ὅλη ἱστορία ὅπως τὴν διεβίβασε πρὸς τὴν Βιέννη καὶ τὸ Βερολίνο ἓνας αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος μάρτυς, καὶ συγχρόνως ἓνας εὐφυῆς διπλωμάτης, ὁ γενικός πρόξενος τῆς Αὐστρουγγαρίας στὴν Τραπεζοῦντα Κβιατκόβσκι. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1918, ὅταν δηλαδὴ σχεδὸν ὅλα εἶχαν περάσει, γράφει ὁ ξένος διπλωμάτης στὴν ἀναφορά του ποὺ ἔχει τὸν τίτλο: «Αἱ σχέσεις Τούρκων καὶ Ἑλλήνων εἰς τὴν Τραπεζοῦντα»:

«Ὅπως ἐπανειλημμένως ἀνέφερα αἱ σχέσεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων εἰς τὴν Τραπεζοῦντα δὲν ἦσαν κακὰ μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ρώσων (18 Ἀπριλίου 1916). Ἡ σημαντικὴ μωαμεθανικὴ πλειοψηφία, τὸ παράδειγμα τῶν συνετῶν μητροπολιτῶν τῆς πόλεως, συνεκράτουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ ἀπροσεξίας, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦντο εἰς τὴν Ἄμισόν. Βεβαίως ἐξεδηλοῦντο καὶ ἐδῶ κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου ἀντανικαὶ ροπαί, ἀλλὰ ὄχι τόσον ἐντονοὶ ὅπως ἄλλοῦ. Ἡ ἐπιτυχὴς ἄμυνα τῶν Δαρδανελλίων καὶ αἱ νίκαι τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1915 ἀπήτουν ἐξ ἄλλου τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων. Οὐχὶ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν σύνεσιν αὐτὴν ἡ περιωπὴ καὶ ἡ εὐφυῆς στάσις τοῦ σημερινοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, ὁ ὁποῖος δὲν ἄφηγε νὰ χαθῆ εὐκαιρία διὰ νὰ φανῆ χρήσιμος εἰς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν. Ὅταν τὸ χεῖμῶνα τοῦ 1916 ἤρχισε ἡ ρωσικὴ κατοχὴ νὰ γίνεται ἀπειλητικὴ προέτρεψε τὸ ποίμνιόν του νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν τουρκικὸν πληθυσμὸν ποὺ ἔμεινε πίσω, ἐμποδίσας μάλιστα μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ἐπανειλημμένως παρεκτροπὰς τῶν ἀρμενικῶν τμημάτων τοῦ στρατοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων κατοίκων. Ὁ Ἕλλην μητροπολίτης ἔθεσε μάλιστα ὑπὸ τὴν προστασίαν του τοὺς Τούρκους πρόσφυγας ἴδρους σχολεῖτον με ἄνω τῶν 200 Τούρκους μαθητὰς κτλ. Δι' ὅλα αὐτὰ τοῦ ἀπηύθυνε ὁ Βεχὴτ πασᾶς (τὸν περασμένον Ἰανουάριον) εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνέφερε με εὐγνωμοσύνην τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Ἑλλήνος ἱερέρχου.

» Αντιθέτως ἡ στάσις μᾶς μερίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ Τραπεζοῦντος προεκάλεσε ὄρισμένες ἀμφιβολίας. Πυρετηρήθη λόγου χάριν μία τάσις ὑπὲρ τῶν νέων κυριάρχων, οἱ ὅποιοι ἐδείκνυναν διὰ τὰ ἐγκατασταθῶν μονίμως, κατόπιν ὄρισμένοι ἀποσταλαίαι οικονομικῆς φύσεως, πρὸ παντὸς ἢ φυγῆ χιλιάδων Ἑλλήνων (εἰς τὸ βιλαέτιον 30.000, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα 8.000) πρὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ἀντεκδικήσεως, τῆς κατατάξεως εἰς τὸν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν ρωσικῶν ἀπειλῶν καὶ τὸν φόβον μήπως θὰ συνέβαιναν τὰ ὅσα συνέβησαν εἰς τὴν Ἀμισὸν. Ὅλα αὐτὰ κατέστρεψαν τὰς προγενεστέραις ἱκανοποιητικὰς σχέσεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων καὶ ὠδήγησαν εἰς μίαν ἀμοιβαίαν ἀποστροφὴν καὶ δυοπιστίαν.

» Ἡ ἀπὸ τουρκικῆς πλευρᾶς ἐσχάτως διαταχθεῖσα κατάσχεσις τῆς κινητῆς περιουσίας τῶν εἰς Ρωσίαν προσφύγων Ἑλλήνων ὡς καὶ ἡ συχρῆ ἐγκατάστασις ἐπιστρεφάντων Τούρκων προσφύγων εἰς ἑλληνικὰς ἰδιοκτησίας ὤξυναν τὴν πικρίαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ ὁ τωρινὸς βαλῆς Nedschmeddin Bey, ἕνας ἐχθρὸς πάσης πίεσεως, νὰ ἀπαμβλύνη δι' ἡπίων μέτρων.

Αὐτὰ λέει ἡ ἀναφορά. Ὅποιος θέλει νὰ θέσῃ ὑπὸ δοκιμασίαν τὴν κάθε εἶδους ἀρετὴν καὶ ἱκανότητά του, ἄς μεταφερθῆ τουλάχιστον μὲ τὴν φαντασίαν στὴν θέσιν ἐνὸς Ἑλληνικοῦ ἱεράρχου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν πονηρὰ καὶ ἐπικίνδυνη ἐκείνη ἐποχὴ. Πόση ψυχικὴ δύναμις, πόση διπλωματικὴ καὶ πόση πραγματικὴ περιωπὴ ἔπρεπε νὰ ἔχη ἢ ἀποθνήσκουσα ἐκείνη γενεὰ τῶν κληρικῶν μας γιὰ νὰ μποροῦν νὰ σώζουν ἀνθρώπους καὶ νὰ μένουν συγχρόνως Ἕλληνες μὲ ἀκέραια τὴν συνείδησι—καὶ τὸ κεφάλι στὸν τόπο του. Ἄς σκεφθοῦμε σιωπηλὰ τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τοῦ ποιμνίου του στὰ ἴδια ἐκεῖνα μέρη.

Νὰ ἡ ἄλλη ὄψις τοῦ ἔθνικοῦ δράματος : Ἐνας ἄλλος μητροπολίτης, ἕνας ἄλλος παλμός, ἕνα ἄλλο μαρτύριο. Ἀκούστε τὸ ἐπίσημο ἐγγράφον τοῦ αὐστριακοῦ διπλωμάτου. Εἶναι γραμμένον στὴν Ἀμισὸν στίς 29 Ὀκτωβρίου 1917 καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρουγγαρίας κόμιστα Czernin von Chudenitz.

« Ὁ μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Γερμανὸς ἐκλήθη τὴν μεσημβρίαν τῆς Κυριακῆς νὰ παρουσιασθῆ εἰς τὸν μοντεσαρλίφην ὁ ὁποῖος καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐντολὴν νὰ μεταβῆ ἐντὸς δύο ὡρῶν ἐκεῖσε χωρὶς νὰ συνομιλήσῃ προηγουμένως μὲ ὅποιονδήποτε. Ὁ μητροπολίτης ἐπέστρεψε συνοδείᾳ ἀστυνομικῆς φρουρᾶς εἰς τὴν ἔδραν του, ὅπου ἐπετράπη νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ ἀργότερον μόνον ἕνας, ὁ βουλευτὴς Ἀμισοῦ Ὅσμαν μπέης. Τὴν τετάρτην ἀπογευματινὴν ὡρὰν ἐγκατέλειπεν ὁ μητροπολίτης μετὰ τῆς ἀδελφῆς του τὴν πόλιν συνοδευόμενος ὑπὸ ἐνὸς ἀστυνομικοῦ καὶ ἑξ χωροφυλάκων. Αἱ ἄμαξαι ἔχουν ἐνοικιασθῆ μέχρι τῆς Ἀγκύρας.

» Τὰ ἐν λόγῳ μέτρα προεκάλεσαν εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς κύκλους βαθεῖαν ἀπογοήτευσιν, ἀποδιδόμενα εἰς τὰς ἀκάρπους προσπαθείαις τοῦ μητροπολίτου νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ ἀνταρτικὸν κίνημα (. . .).

» Τὸν μητροπολίτην Γερμανὸν περιέβαλε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μὲ δυοπιστίαν ἐνῶ ἕνα μέρος τοῦ ποιμνίου του τὸν καθίστα ὑπεύθυνον διότι δὲν εἶχε ἐγκαίρως ἀναγνωρίσει καὶ καταπολεμήσει τὸν κίνδυνον, περιελθὼν ἀπὸ μακροῦ εἰς μίαν ὀσχερῆ θέσιν, ἐκ τῆς ὁποίας τὸν ἀπολυτρῶναι τώρα ἢ ἐκτόπισις. Ὁ ἀπερχόμενος μητροπολίτης εἶχε σπουδάσει εἰς τὴν Δειψίαν, εἶχε γίνῃ ἤδη νέος ἐπίσκοπος τοῦ Πέραν, κατόπιν μητροπολίτης Καστοριάς, ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς Μακεδονίας ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν του ἀγώνων τῆ ὑποκινήσει τοῦ Ρώσου πρέσβεως. Ἀπὸ 9 ἐτῶν μητροπολίτης Ἀμασειᾶς μὲ ἔδραν τὴν Ἀμισὸν διετέθει καλὰς σχέσεις πρὸς τὸν πρῶτον μοντεσαρλίφην Ἀμισοῦ Suleiman Nedschmedin, λαβὼν μάλιστα κατὰ τὰς τελευταίας πατριαρχικὰς ἐκλογὰς σημαντικὸν ἀριθμὸν ψήφων. Ἦτο ἕνας φιλόφρων ἱεράρχης μὲ τάλαντον καὶ εὐρωπαϊκὴν μόρφωσιν ποὺ ἐδείκνυε διὰ τὸ ποιμνίον του, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, πάντοτε μιά ζεστὴ καρδιά καὶ ἕνα γεναιόδωρο χέρι. Εἶχε ὁμως παρα-

μελήγει από πολὺν καιρὸν τὴν ἀναγκαίαν πρόνοιαν διὰ τὴν δυσχερῆ θέσιν του πρῶγμα τὸ ὁποῖον τοῦ στοιχίζει τώρα τὸ πολυτεές του πεδῖον δράσεως».

Τὴν συνέχεια θὰ τὴν γνωρίζετε. Ὁ Γερμανὸς φυλακίζεται στὴν Κωνσταντινούπολι, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς εἰρήνης ἔρχεται στὴν Βιέννη ὡς Ἐξάρχος τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου στὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην, καὶ πεθαίνει στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα. Ἡ διακομιδὴ τῶν ὀστέων του ἀπὸ τὴν Βιέννη στὴν Καστοριά ἐγινε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρό. Καὶ ὁ κύκλος τῶν ἐκτοπισμῶν ἐκλείσει. Ὅτι ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀμασειᾶς ἦσαν οἱ δύο διαφορετικὲς ἐκφράσεις τῆς ἴδιας καθαρῆς συνειδήσεως, ἀπέδειξε τὸ τέλος τῆς πολιτείας τοῦ Χρυσάνθου ὡς ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν Κατοχή. Αὐτὸ ποῦ ἔπαθε ὁ Ἀμασειᾶς Γερμανὸς στὴν Ἀμισὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ ἔπαθε μὲ κάποια καθυστέρησι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦντος Ἀθηνῶν στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι καὶ αὐτὸς ὁ κύκλος ἐκλείσει ὅπως συνειθιζόταν νὰ κλείνη μὲ τοὺς ἱεράρχες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἴτε στὴν Πόλη, εἴτε στὴν Σμύρνη.

Τὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης μᾶς ἐδίδαξαν πολλὰ καὶ φαίνεται ὅτι θὰ μᾶς διδάξουν καὶ στὸ μέλλον ἀκόμη περισσότερα. Εὐχομαί μόνον νὰ μὴν σᾶς ἐτρόμαξα.